بونیادی دامالین له شیعردا نیکولینهوهیهکه له بنیادی زمان و واتای شیعری ژماره (۱۲۹) له (سالی سفر) ی سهباح ره نجدهر دا

م. ی. محهمهد عهبدولکهریم ئیبراهیم په یمانگای راهیّنان و گهشه پیّدانی پهروهردهیی/ ههولیّر

ييشهكي

ئهم لیّکوّلینهوهیه کار لهسهر یه کیّك له پارچه شیعره کانی کوّشیعری (سالّی سفر) ی سهباح پوهندهر ده کات، دهقه که بهوه جیاده کریّتهوه، له پال ئهزموونی (دامالیّنی زمان) له ئهرکی گهیاندن، بونیادیّکی پتهویشی بوّ ئهم دامالیّنه داهیّناوه که به پانتایی دیّپه کانی، کردهی (دامالیّن – تجرید –) بهرجهسته ده کات. دامالیّنی زمانیش له ئهرکی گهیاندن، ئهوهیه خویّنهری دهقی ئهدهبی نهتوانی به ئاسانی له ریّی زمانی دهقهوه بگاته واتای چاوه پوانکراو، یان نهتوانی بگاته ئهو واتایهی له ناونیشانهوه پیّشبینی ده کریّت. ئهم لیّکوّلینهوهیه ههولی پوونکردنهوهی ئهو هونه ره زمانییانه ده دات که له ریّی ئهوانهوه ئهم دامالیّنه به بالای دهقه کهوه کراوه و بووه ته هوی دروست بوونی فهزایه کی زمینی له کات و شویّن.

هه لبه دامالینی ده قیش له ده وروبه رو واتا و فه رهه نگدا، له خوّوه و به ریّکه و ت روونادات، به لکو به رهه می چنینی کی وردی پهیوه ندییه زمانییه کانه هه رله ئاستی ده نگ و فونو لوژییه وه تا وشه و گری و لارسته و رسته کان، هه موو ثه مانه به یه که وه به شدارن له دروست کردنی کونتی کستیک، که تیدا گیانی کی نوی و جیاواز به به رهه موویه که و دانه زمانییه کاندا ده کریّت، کونتی کستیک و شه کان له ناویدا زوّر دره و شاوه ن و زورش دوورن له و سنووره فه رهه نگییه ی بویان کی شراوه، به جوّریک له ناو

کۆنتیٚکسته که دا زور ماقوولن، له دید و روانگهی فهرهه نگیشه وه زور دوورن له ئهرکی بنه رهتی خویان له زماندا، که ئهرکی گهاندنه.

گرینگی و پیّویستیی لیّکوّلینهوه که لهوه دایه که رهخنهی پراکتیکی کوردی پیّویستی به و چهشنه لیّکوّلینه وه سیمیوّلوّژی و زمانیانه ههیه و ههرچهنده زیاتر بره و بهلیّکوّلینه وهی زمانی له شیعر بدریّت، نهوهنده رهخنه ی پراکتیکیمان دهولّه مهند تر و زانستیانه تر دهبیّت.

لیّکوّلیّنهوهی لهم جوّره گرفتی تایبه تیی خوّی ههیه، نهم گرفته ش له بواری دوّزینهوهی کوّده کانی نیّو ده قه که دا دیّنه پیّشیّ و وردبوونه وهیه کی لـوّژیکی زوّریان پیّویسته تا ده سهلیّن. هه ر بویه ش نهگهر کاره که زوّر به وردی نه نجام نه دریّت، نه وا خویّنه ر به ناسانی ده توانیّت بلّی نه و لیّکوّله ه نامانجی نه پیّکاوه و دوور روّیشتووه.

بۆ روونكردنهوهى ئهو بنيادهى، كه لـهم دەقـهدا كارى دامالينى زمانى پـى سـپيردراوه، ئـهم ليكوللينهوهيه كراوه به دوو بهش. بهشى يهكهم (دامالينى زمان له ئهركى كۆمهلايهتى) دوو تهوهرهيه، يهكهميان باسى ريكارهكانى دامالينى زمان دەكات، تهوهرهى دووهميش (دامالينى زمان لـه ئـهركى گهياندن) لهوه دەكوليتهوه چـۆن زمانى دەقهكـه لـه ئـهركى گهياندن دامالراوه. بهشـى دووهميش (دامالينى مروق له سيماكانى مندالى) ههوليكه بۆ خويندنهوهى دەقهكه بـه بهيـهك گهياندنى هيماو ئاكونهكانى.

	دەقى شىعرى ژمارە ۱۲۹ ^(۱)
١	به دلیّکی پر و ئاسوودهوه
۲	به ناو تاریکایی کیّو تیٚپهری
٣	کێو بهرگریکهر و هێرش بهره
٤	جيهانيش ليّوي وشكه
٥	گوییی سووك و مهست به لهرینهودی ئاواز
٦	له خهو ههستي
٧	به ئارەزوويەكى زۆرەوە دەست بۆ كەمانچە دەبات
٨	له هۆلی تاجداری گۆرانی و مۆسیقادا
٩	سەرم بە سىنىگى درەختىڭكەوە كردووە

⁽١) - سى سال شيعر، ديوان، بهرگى دووهم، لاپهره ٢٨١

١.	تا خۆم حەزدەكەم لە خەو ھەلىممەستىننە
11	ئەي كازيوەي ناو باخچە فراوانەكان
١٢	مندالیّک له درهخته کهوه نزیك دهبیّتهوه
١٣	پەپوولەي بەسەر شانەوەيە
١٤	له رِهنگاورِهنگی پهپووله بیّزاره و ترسیّك ماندووی كردووه
١٥	نازانێت پەپوولە بەسەرشانى دەمێنێتەوە
17	یان به هزی شانییهوه دهچنه ناو لك و پۆپی درهختهكهوه
14	ئەو كات دەبينت يارىيەكە دەست پى بكاتەوە
١٨	خەمىش لە كۆتاپى گەردوون بخوات

بەشى يەكەم داماڭينى زمان ئە ئەركى كۆمەلايەت*ى*

تەوەرەى يەكەم: ريكارەكانى دامالينى زمان.

وشهی (دامالیّن) لهم لیّکولّینهوهیهدا به واتای (تجرید) ی عهرهبی و (abstraction)ی ئینگلیـزی به کارهاتووه، مهبهست پیّی نهو ریّکارانهیه که نووسهریّك یـان شـاعیریّك، یـان هـهر به کارهیّنهریّکی زمان، بیّ دوورخستنهوهی زمـان لـه ئـهرکی (گهیانـدن) و بردنـی بـهرهو ئـهرکی خولقانـدنی جـوانی (شیعرییهت) به کاریان دههیّنیّت. نهو ریّکارانه له زوّربهی ئـهو کتیّب و سهرچاوانهی لـه شـیعرییهت ده کوّلنهوه، به پیّی پیّویستیی بابهتی کتیّبه که، ههنـدیّکیان بـاس کـراون. ئـهو ریّکارانـه لـه هـهموو ئاستهکانی زماندا کاری خوّیان ده کهن و به پیّی شیّوازی خاوهنی ده ق، جوّره کهیان ده گوّریّت.

ئهمهش مانای ئهوه نییه که ریّکارهکان هیچ سنووریّکی دیاریکراویان نییه و کایه کارکردنیان روون نییه، به لَکو کوّمهلیّک لهم ریّکارانه، به روونی له کایه دیاریکراوهکانی زماندا بهکاردههیّنریّن و همندیّکیشیان خاوهنی ده ق به شیّوازی خوّی دایاندههیّنیّت. گرنگترینی شهو کایه زمانییانهی که ریّکارهکانی دامالیّنیان تیّدا بهکاردیّت، ئهمانهن:

یه کهم: کایهی مؤسیقا: ریتم و هیز و ئاوازه.

لهم کایهیهدا دهنگهکان تهنیا بو دروستکردنی وشه بهکارنایهن، بهلکو ئهرکیکی موسیقاییش جیبه جیده کهن، به جوریک (دووبارهبوونهوهی دهنگهکان به پینی بونیادیکی ریک، ریتمیک به دهق

دهبهخشیّت) (۱) و خویّنه ربه ئاسانی ههستی پیّده کات و تاکوّتایی دهقه که لهگهل ئه و ریتمه دا ده روات. هیّز و ئاوازه ش له خویّندنه وهی دهقدا دوو فاکته ری کاریگه ری دامالیّنی زمانن له ئه رکی گهیاندنیدا، چونکه ئه وان ده توانن به ته واوی خویّنه ر له واتای مه به ست دوور بخه نه و فره واتایی له رسته کاندا دروست بکه ن.

دووهم: کایهی تیکست: ناونیشانی دهق و تؤیو گرافیاکهی:

ناونیشانی دهق ئاماژهیه کی واتاییه بۆ ناوهوهی دهقه که، بهگشتی دهقه شیعرییه کلاسیکییه کانی ئهده بی کوردی بی ناونیشانن، به لام دهقی شیعری نوی کوردی (سهده ی بیسته م) ناونیشانیان همیه، خوینه ر له پی ناونیشانه که وه له مه رامی شاعیر نزیك ده که ویته وه، له شیعری نوی کوتایی سهده ی بیسته م و دواتر -ئه و شیعرانه ی ده چنه خانه ی (مودیرنیزم - حدایه) له ئه ده بدا - خودی ناونیشان وه ک بیسته م و دواتر -ئه و شیعرانه ی ده چنه خانه ی (مودیرنیزم - حدایه) له ئه ده بدا - خودی ناونیشان وه ک پیکاریکی به رهمه مهینانی ئیستاتیکا به کاهینراوه و به هویه وه شعریه تی ده قه که پیه ورد به مه رامیکی دیاریکراو به مهم شن ناونیشان که ئه و سیمایه ی له دهستداوه که پیاسته وخو خوینه ر به مه رامیکی دیاریکراو بگهیه نیت ناونیشان وه ک به شیک له تیکسته که مامه له که له گهیشتن به سه نته ری واتای تیکسته که . ثه مه ش پیویستی به ماندوو بوونیکی زیاتری خوینه ر همیه بی گهیشتن به سه نته ری واتای ده ق و دووباره گونجاندنه و می ناونیشان له گهل ئه مسه نته ره .

همر له کایهی تیّکستدا، توّپوگرافیای ده قبی شیعر وه کو پیّکاریّکی دیکهی دامالیّنی زمان، په فتار ده کات. دابه ش بوونی نائاسایی و هونه ربی پسته کان له نیّو تیّکستدا، ئه نجامیّکی ئیستاتیکی دهسته به رده کات، ته نائیه ته و بلاوبوونه وهی په مهکیی وشه و پیته کان به پووی لاپه په وه، به هه مان شیّوه پلهی ئیستاتیکی ده قه که دیاریده کات و وه کو پیّکاریّکی دامالیّنی زمان مامه له که له گهلاا ده کریّت. زورجار توّپوگرافیای ده ق شیّوه ی ئایکوّنیّک وه رده گریّت و وه ک ویّنه و تابلوّ خوّی ده نویّنیّت. به مه شه به شدارییه کی راسته و خوّله پایه ی ئیستاتیکی ده ق دا ده کات.

سیّیهم: کایهی دراما: کهس و کات و شویّن و رووداو.

کهس و کات و شوین و رووداو، که پیکهینه سهرهکییهکانی درامان، له شیعریشدا بوونیان ههیه، بوونی ههر یهکیکیان بهپینی جوّری شیعرهکهو شینوازی شاعیر دهگوّریّت. که س و رووداو له شیعردا راستهوخو و بهرجهسته نین، واته رووداوی شیعری ههرگیز وه و رووداوی درامایی روون نیسه، بهههمان شیّوه که سی شیعریش ههرگیز وه ککه که که که که که که دراما به رجهسته نیبه. که س له شیعردا خیّرا

⁽١) - جان كوهين، بنية اللغة الشعرية، لايهره: ٨٦

گزرانی بهسهردا دیّت، ون دهبیّت و دهرده کهویّتهوه، دهبیّته بکهری ههموو کاریّك، نهو گونجانهی که له درامادا پیویسته لهنیّوان بکهر و کاردا ههبیّت، لهشیعردا پیویست نییه، تهنانهت رادهی زوّریی نهگونجانه که شیعرییهتی ده ق بهرزتر ده کاتهوه. رووداویش له شیعردا ههیه، به لاّم ههرگیز مهرج نییه بهناکام بگات، رووداوی ناو ده قی شیعری لهناکاو هه لهتوقی و دوای کهمیّك ده کهویّته بهر شهپولی رووداوگهلیّکی دیکهو ون دهبیّت، نه شاعیر بهدوایدا ده گهریّت و نه خویّنهریش به لایهوه گرنگه. تا رووداو روون تر بیّت، نهوه نده ده قه که بهره و دراما ده روات، بویه شیعر بی نهوه ی ناگاداربیّت، رووداو کانی لهناویه کرّدا ون ده کات.

کات وشوینیش ده کریت به شیّوه یه کی ناسایی له ده قدا ده ربکه ون، واته هه ر به و چه شنه ی قسه که ری ناسایی کات و شویّن له گوزارشته کانیدا به کارده هیّنیّت. له شیعریشدا ده رده که ون، به جوّریّك له دروستکردن و روّناندا پابه ندی ریّزمانی کات و شویّن ده بن، له واتاشدا مه رامی تایبه تیی کات و شویّن ده گهیه نن. ئه م شیّوه به کارهیّنانه له شیعری کوّن دا باوه. به لاّم له شیعری موّدیّن نده خودی کات و شویّن ده بنه هوّکاری خولقاندنی ئیستاتیکا، ئاستی شیعرییه تی ده ق به رزده که نه وه و خوریّك (کاتی شیعر پابه ندی یه که کانی کات نابیّت، به لاّکو کاتیّکی ویژدانییه و زوّر به ئاسانی به نیّوان جوّریّك (کاتی شیعر پابه ندی یه که کانی کات نابیّت، به لاّکو کاتیّکی ویژدانییه و زوّر به ئاسانی به نیّوان ثه می یادندی کات و شویّن، له لایه کی دیکه شه و مه به کارهیّنانیان له چالیّکی رسته دا که چالی نه وان نییه، یانیش به به کارهیّنانی و شهیه کی دیکه له چالی کات و شویّن که نه و وشه یه خوّی له زمانی ناخاوتنی روّژانه دا گوزارشت له کات و شویّن ناکات. به م چه شنه کایه ی درامایی به گشتی ده بیّت ه کایه یه کایه یشتی ده بیّت کایه یه کایه یه دوله مه ندی به گشتی ده بیّت کایه یه کایه یه دوله مه ندی به ره هم هیّنانی شیعر.

چوارهم: كايهى ريزمان:

کایهی ریزمان که پیکهینه ری سهره کیی ده قی شیعره، وه ک ریکاریکی به شیعرکردنی ده ق به کاردین، پیکهاتنی فریز و رسته کان و راده ی نه گونجانی بکه رو به رکار و کار، باس و باس لیکراو، دیارخه رو دیارخراو، هه موو ئه مانه ئاستی شیعرییه تی ده ق دیاریده که ن.

کایهی پیزمانیی دهقیک ههرچهند له ناوخویدا تهباو گونجاو بینت، ئهوهنده دهقه که له قسمی ئاسایی نزیك ده کهویتهوه، تا نه گونجاوتریش بیت زیاتر بهرهو شیعر ده چین. واته دامالینی زمان لهو گونجانه ئاساییهی که له نیوان یه که کانیدا ههیه، زمانی شیعری لیدوه بهرهه دین. گونجانی بکهر

⁽١) - بروانه: جوزيف ميشال شريم، دليل الدراسات الأسلوبية، لا: ٣١

له گه لا کاره که ی له رووی ژماره و که س و سیمای واتاییه وه، گونجانی به رکار له گه لا بکه ره که ی له لایه که و له گه لا کاره که ی له لایه کی دیکه وه. هه روه ها گونجانی دیار خه رو دیار خراو له رووی ژماره و سیمای واتاییانه وه. گونجانی باس و باس لینکراو له رووی ژماره و سیمای واتاییه وه، گونجانی رسته کانی ده قین که له گه لا کوی کونتی کسته که دا. هه موو نه م گونجانانه ده بنه هوی پته و کردنی زمانی ناسایی. نه گونجانی نه و پیکهاته زمانییانه شیعریه تی زمان به رزده کاته وه، نه گونجانی پیکهاته زمانییه کان له نیو خویاندا، له لادان له ده ستووره زمانییه کانه وه سه رچاوه ده گریت، (نه م لادانه شه نه گه و پیشبینی کراو بوو نابیته هوی به رهه مهینانی نیستاتیکای شیعری، به لام نه گه ر لادانه که پیشبینی کراو نه بوو، نه واز زمان به ره و شیعربیه ت ده بات) (۱) و له نه رکی گه یاندن دایده مالیّت.

تهوهرهی دووهم: دامالینی زمان له ئهرکی گهیاندن.

لهم پارچه شیعرهدا خوینه رههست به ویل بوون ده کات له نیّو دیّ و رسته کاندا، زمانی شیعره که له رووی پیکهاته زمانییه کانییه وه زمانیکی پته وه و رسته کانی ریّك و رهوانن، به لاّم له رووی واتاوه زمانیکی ئالوّزه و پهیامیکی راسته وخو ناداته خوینه د. هوی شه و ئالوّزییه واتاییه شه و بنیاده زمانیکی ئالوّزه و پهیامیکی کاری له سهر دامالینی زمانی ده قه که له نه رکه کوّمه لایه تییه کانی کردووه، بهم هوّیه شه وه رسته کانی له واتا نزیکه کانیان دامالیّوه. له سیما زهقه کانی دامالیّنی زمانی نهم ده قه: په که م: دامالیّنی ناونیشان له ئاماژه:

ناونیشانی دهق په گهزیّکی بنچینه یه پیّکهاتهی هه د دهقیّکدا، چونکه شهو شویّنه یه که شاماژه و واتای ئایکونه زمانییه کان له ویّدا ههلّده گیریّن و یارمه تیده ریّکی باشه بو نزیك بوونه وه له واتای دهق. خویّنه ر به هوی ناونیشانه وه به ره و ثاقاری واتایی ههلّه وه ههنگاو نانیّت، هه ربوّیه شهو نووسه ر و شاعیرانه ی نایانه ویّت واتایه کی دیاریکراو به به ر دهقه کانیاندا بکریّت، هیچ ناونیشانیّك بوّد دهقه کان دانانیّن.

ئهم دهقه شیعرییهی لهم لیکوّلینهوهیهدا کاری لهبارهوه دهکهین، له کوّشیعری (سالی سفر) دا بلاّوکراوهتهوه. له رووی زمانهوه له دیارخهر و دیارخراو پیّکهاتووه، ئهم ناونیشانه ئاماژهی واتایی وه وه سالی هیچ، سالی بهرههم.... تاد، دهگهیهنیّت. له ههمان کاتدا ئهو ئاماژه واتاییانه دابران و دوورکهوتنهوه دهگهیهنن، له سامناکی و

⁽۱) - بروانه: (پ.د. محهمه د مهعرووف فهتاح، زمانی شیعر، گۆشاری ژماره ۲۰ – ی کۆنفرانسی زمانی کوردی، چاپخانهی وهزارهتی روشنبیری، ههولیر ۲۰۰۸).

نادیارییهوه نزیکن، به لام پاستییه کهی پیچهوانهی نهوهیه، خوینه ربهرانبه رکوشیعریک دهوهستیت، که پپه له مهبهست و ناماژهی جوان و دهولهمهند. بزیه ناسان نییه ناونیسانیکی وه ک (ساللی سفر) به واتا نیگه تیقه کانییهوه به و کوشیعره ببه ستینه وه. لیره وه پیویسته له وه وردبینه وه که ناونیسانی کزبه رههمه که ناماژه نزیکه کانی لی دامالراوه و بهمه ش بووه ته ده روازه یه کی گرینگ بو چوونه ناو دنیای لیکدانه وه (تأویل) له کاتی خویندنه وهی ده قه کاندا. ده روازه یه ک ناماژه گهلیکی پوزه تی و هیوابه خشی تیدایه، وه ک ساللی دهستییک، ساللی خاللی سهره تا، ساللی به ره و به رده وام بوون، ساللی له دایک بوزه نوین شیعر، ساللی نه زموونیکی نوی له شیعر، ساللی به مهمشنه ده بینین ناونیسانی ده قه کان خوینه ده رده خاته به رده و و هیچ ناماژه یه کی نوینه به که ده ناونیسانی و هیچ ناماژه یه کی ناداته ده سته وه. شهم خه سله ته کی ناونیسانه که پروسه کی خویندنه وه ی ده قه کان دوله مهند ده کان.

ناونانی ههر بهرههمیّکی شیعری به ههر ناویّکی گونجاو، یارمهتیدهری خویّنهره بو نزیکتربوونهوه له خویّندنهوهیهکی دهولهمهند، به لام لهو کوشیعرهدا ناونیشان هیچ هاریکارییه کی خویّنهره کهی ناکات، ئهمهش به هوی کاری ئهو بنیادی دامالینهیه، که به پانتایی ده قه که جوولهیه کی دینامیکی بهرده وامی ههیه.

دووهم: داماليني (دانهپال) له گونجان:

یه کنیک له پنویستییه کانی گهیاندنی واتا له زمانی قسه کردن و نووسیندا ئهوه یسه له کرده ی (دانه پال – ئیزافه) دا گونجان له نیوان هه ردوو یه که زمانییه که ی (دیار خه ر – دیار خراو) دا هه بن. ئهوه ی لهم ده قه دا هه یه، دامالینی کرده ی دانه پاله له و گونجانه. راسته ئه مه له زمانی شیعریدا پیشتر هه بووه و یه که م جار نییه پهیره و بکریت، به لام گرینگییه که ی له م ده قه دا ئه وه یه بووه ته رایه له یه کی به هیزی بنیادی گشتی دامالینه که.

جیهانیش لیّوی وشکه گ گویّی سووك و مهست به لهرینهوهی ئاواز مهست به سینگی درهختیّکهوه کردووه ۹

لیّره دا (لیّوی جیهان) و (گویّی جیهان) و (سینگی دره خت) نموونه ی ئه و دانه پالآنه ن که دیار خه و دبار خراوه که بان گونجاو نین.

به ئارەزوويەكى زۆرەوە دەست بۆ كەمانچە دەبات ٧

لهم دوو دیّرِه دا دوو کاری تایبه ت به مروّق بکهریّکی دیکه ی بـوّ دانـدراوه، کـه (جیهان) هو لـه دیّری ژماره (٤) دا باسی کراوه.

سيّيهم: داماليني شويّن له رهههنده فيزياييه كاني:

دیاره شویّن بریتییه له کوّمه لیّک رههه ندی فیزیایی و هه ر شویّنیّک به وه ده ناسریّته وه، که ده که له و ده که ویّته باکوور، یان باشوور، یان هه رئاراسته یه کی دیکه به به راورد له گه ل شویّنیّکی دیکه که له و ناسراو تره. له م ده قه دا خویّنه رهه ست به وه ده کات به رانبه رهه ندیّک شویّن وهستاوه ناتوانیّت به هوی ناسراو تره فیزیاییه کانه وه بیانناسیّته وه. هوی ئه مه ش ئه وه یه زمانی ئه م ده قه هه ولیّ داوه گوزارشت له شویّن بکات به هه ندیّک ریّگا، که له قسه کردنی ئاساییدا ریّگای گوزارشت کردن له شویّن نین. ئاشکراشه ده ربرینی شویّن له زماندا به هه ندیّک ریّگا ده بیّت، وه ک:

۱- به کارهیننانی ناوی شوینه تایبه تییه کان، وه ک ناوی ده و نه تان و شار و لادی و باله خانه وتاد.

- ۲- ناوی شوینه گشتییه کان: وهك: میوانخانه، شوشتنگه، پیشانگه، گهرماو.....تاد.
 - ۳- هاوه لکاری شوین: وهك:، سهر، خوار، لا، کن (۱)،.... تاد.
- ٤- ئەو وشە پرسانەى بۆ پرسياركردن لە شوين بەكاردين، وەك: كوێ، لكيڤه، لەكوێ.....تاد.
 - ٥- ئەو ھاوەلناوانەي وەسفى شوين دەكەن: وەك: دوور، نزيك، بەرز، قوول.....تاد.

لهو پارچه شیعرهی سهرهوه تیبینی عهوه ده کریت گوزارشت کردن له شوین نه کهوتووه ته بهر کاریگهری عهو یاسا زمانییانهوه، واته شیوازه زمانییه ناساییه کان بو نافهراندنی ههموو شوینه کانی

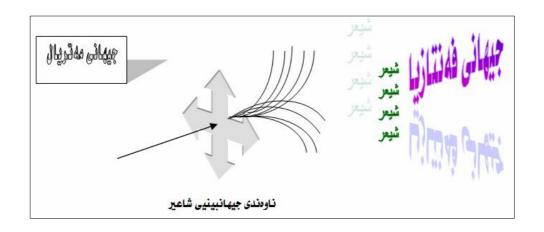
⁽۱) - بۆ زانیاری زیاتر لهبارهی هاوه لکاره کانی شوین، بروانه: ریزمانی ئاخاوتنی کوردی به پینی لینکولینه وهی لیژنهی زمان و زانسته کانی له کوری زانیاری کورد. لایهره: ۲۳۱ - ۲۵۳.

ناو دەقەكە بەكارنەھاتوون، بەلكو شوين لەو دەقەدا چنراويكى فەنتازياى شىيعرىيە، كە بە دريدايى دەقەكە بەكارنەھاتوون، بەلكو شوين بەرەنى بوونى وينەكانى دەقەكە دەكات.

بهلای رەخنهگرانی هاوچەرخەوە چەمكى شوپن فراوانتره لهو ديدگه زمانييه ئاساييهى لەتوانستى زمانیدا ههمانه، بهلای ئهوانهوه (شوپن ئهو پهپوهندییه جوگرافییهیه که له نیوان کوی شته هاوگونجاوه كانىدا دروست دەبينىت لىه دىياردە و حاللەت و ئىمرك و شىپوهگۆراوەكان و....تاد، وەك پهیوهندی دووری و ماوهو..... تاد.)(^{۱)}. ئهو جۆره ناساندنه چـهمکی شـوێن فـراوان دهکـات تــا ئــهو رادهیهی که ههموو نهو شتانه بگریتهوه که لهمیانهی دهسه لاتی رههه نده شوینییه کاندا له ناو ده ق به کاردین، ئه گهرچی له خودی خزیاندا شوین نهبن و تهنیا له خهیالدا کرابن به شوین. روون تر لهو دەربرىنە ئەوەيە كە گاستۇن باشلار لە كتيبى (جماليات المكان) دا بۆي چووە، دەلىّىت: (ئەو شوينەي كه خهيالي مروّة ده يخولقينني، شوينيكي يشت گوي خراو - گرينگي يينه دراو - نييه تهنيا له چوارچێوهی رهههنده ئهندازهیه کاندا خولقێندرابێت، بهلکو شوێنێکه مروٚق به شێوهیه کی بابهتی و کرداری و به ههموو ههستپیکردنهوه له دنیای خهیالدا تییدا ژیاوه)^(۲)، کهواته شوینهکانی ناو دهقی شیعری ده کری خه یالنی و زهینی بن، بزیه ده قی شیعر بوونه و هریکی زیندووه له جوگرافیای زهینی و خەيالىي دەولاممەندى مرۆقى داھىننەردا، جوگرافىيايەك رەھەندەكانى تەنيا باكوور و باشوور و رۆژھـەلات و رۆژئاوا نین، بەلكو رەھەندانیكن له دنیای مەتریالییهوه به كەرستەی زمانی قسمكردن به ناوەنىدى جیهانبینی شاعیردا دهیهرنهوه و له دنیای فهنتازیاوه به دهرچوونیّك دهردهچن، كه له دیده فیزیكی و مهتریالییه کهی زماندا پهرش و بلاو دیارن، بهلام له دنیای فهنتازیادا - وهك له هیلاكاری خوارهوه روون کراوه ته وه - بهم دهرچوونه پهرش و بلاوهوه خولقیننه ری جوانی و شیعرن.

⁽١) - صالح ولعة (أ. د)، المكان ودلالته، ص: ٤٠

⁽۲) - غاستون باشلار، جمالیات المکان، ص: ۳۱

هێلکاری (۱-۱)

شویّن لـه دەقتی شیعریدا (وشهیهکی دەولّهمهنده بـه فرەواتایی، چـونکه لـه فهرهههنگ دوورخراوەتهوه، بۆیه له دەقه شیعرییهکاندا شویّن و جیهانیّکی جیاواز لـه شـویّن و جیهانی ئاسایی بوونی ههیه، شویّنیّکی زیندووه و مروّق له دوّخی خهیالّذا دەدویّنیّت) (۱) لیرەوه دەردەکهویّت که شـویّن له شیعردا رهگهزیّکی ههرهسهره کی ئهفراندنه و ههرچهندیّك شاعیر زیرهکانه مامهلّهی لهگهلّدا بکـات، ئهوهنده داهیّنانهکانی جوانتر دەردەکهون، به پیچهوانهوهش (شویّنیّك بوونی نییـه لـه دەرەوهی کـردهی خهیالّدا) (۲)، بویه شویّنی ئاسایی به بـی تیّپهرانـدنی بـه دنیـابینیی داهیّنهرانـهی شـاعیردا، وهك لـه هیلّکاری (۱-۱) دا روون کراوهتهوه، له نهخشهی جیهانی شیعر بوونی نییه، ئـهم کـردهی ئهفراندنـهی شویّنیش به دامالیّنی شویّنی ئاسایی له رهههنده جوگرافییهکانییهوه بههوّی زمانی شیعرهوه دهکریّت، شویّنیش به دامالیّنی شویّنی ئاسایی له رهههنده جوگرافییهکانییهوه بههوّی زمانی شیعرهوه و دهکریّت،

له هۆلنی تاجداری گۆرانی و مۆسیقادا ۸

وهسف کردنی هۆلنی گزرانی و مؤسیقا بهوهی هۆلننکی تاجداره، وهسفینکه له جیهانی ئاساییدا بوونی نییه، به لام شاعیر به هوی خهیالی داهینه رانه یه وه تابلزیه ی کیشاوه بوئه وهی دیمه نی هوله که له ده رهوه ئه وه نده جوان بی شیاوی جوانیی گزرانی و مؤسیقا بیت، ئهم ئه فراندنه ی شوین واده کات که هه ر خوینه ریک به پینی پیشینه ی زهینی خویه و وینه بو ئه م هوله دروست بکات، لای مندالیک له وانه یه وینه که هولنی ناهه نگی ده ستنیشان کردنی سه ندریللا بیت بو کوری پاشا که له فلیمی

⁽١) - فتحية كحلوش، بلاغة المكان، ص: ٢٤٣

⁽٢) - محمد الهادي الطرابلسي، بحوث في النص الأدبي، ص: ١٨٥

کارتونیدا بینیویهتی، ههمان وینه لای گهشتیاریک وهک گومبهده سهرسوپهینهکانی تاج مهحهل و کرملین دهرده کهویت، ئهگهر خوینه رهکان وینه کیش بن و وینهی ئهوه بکیشن که لهکاتی خویندنهوهی ئهم دیره له زهینیاندا دروست دهبیت، ئهوا به دلنیاییهوه وینهکان زور جیاواز دهبن.

غوونه یه کی دیکه ی شوین له دهقه که دا:

سهرم به سینگی درهختیّکهوه کردووه ۹

دیاره که درهخت سینگی نییه، به لام خویننه رزور به لایه و ماساییه و یه کسه رده ربینی سینگی دره خت له زهینی شهودا له گهل وینه یه کی خهیالتی یه که ده گریته وه، بنیادی دامالین له م وینه یه دا له پی دوو لادانی زمانییه و کاری کردووه، یه که میان دانه پالتی وشه ی (سینگ) که له سیما واتاییه کانیسدا (- واتاییه کانیسدا (+ گیانه وهر) ههیه، نه گونجانی واتایی دروست ده کات و وا له خوینه ده ده کات یه کسه رپه نا بو گیانه وهر) ههیه، نه مه شن نه گونجانی واتایی دروست ده کات و وا له خوینه رده کات یه که سه مروقه بو خهیال ببات تا له ویدا شه و وینه یه ببینیت. دووه میشیان خواستنی نه ندام و به شه کانی له شی مروقه بو دره ختیک که نه سینگ و نه پشتی ههیه، نه م وینه یه چه ند هه نگاویک له جیهانی ناساییه وه دوور که وتووه ته وه، نه گه ر له دیره که دا بنووسرابووایه (سه رم خسته سه رپشتی میزیکه وه)، نه مه میان زووتر ده هاته به رچاو و ناسایی تربوو، که میز پشتی ببی، به لام له حالتی نیستادا، که سینگی دره خت باس کراوه، نه وا ده بی خوینه رچه ند هه نگاویک له دره ختی ناسایی دوور بکه ویته و هه متا له زهینی خوینه ر چه ند هه نگاویک له دره ختی ناسایی دوور بکه ویته و هه متا له زهینی خوینه و دربرینه ده دوزیته وه.

چوارهم: دامالینی کات له دهم و ساته کانی:

دەربرپىنى كات لە زمانى كوردىدا بەيەكىك لەم رىكايانە دەبىت:

- ۱- ناوی کاته دیاریکراوهکان، وهك: سال، مانگ، روّژ، ههفته،....تاد.
- ۲- هاوه لآکاره کانی کات: وهك: دویننی، سبهی، نیوه شهو، ههرگیز، (۱)....تاد.
 - ۳- ئەو وشانەي پرس كە بۆ كات بەكاردنن، وەك: كەي، كەنگى،.... تاد.
- ٤- هەندىك دەربرين كه وەسفى كاتى پىدەكرىت: وەك: داھاتوو، رابردوو، ئىستا،.... تاد.
 - ۵- كاتى كارەكان: وەك كارى رابردوو، رانەبردوو، ئايندە.

⁽۱) - بۆ زانیاری زیاتر لهبارهی هاوه لکاره کانی کات، بروانه: ریزمانی ئاخاوتنی کوردی به پینی لینکولینه وهی لیژنهی زمان و زانسته کانی له کوری زانیاری کورد. لایه ره: ۲۳۱ - ۲۵۳

ئەو خالانەي سەرەوە ياسارېزمانىيەكانى گوزارشت كردن لەكات لە زمانى نووسىن و قىسەكردنى رۆژانەدا دەستنیشان دەكەن، بەلام زمانی شیعر وەك ئەوەي دەستكارى پیكهاتەكانى دىكەي زمانى ئاسایی دهکات، به ههمان شیوه ش ده ستکاری ینکهینه زمانییه کانی کات ده کات. لهم ليْكوّلينـــهوهيهدا مهبهست لــه چهمكي (كاتي شيعري) جياواز تره لهو واتايـهي بهبهريـدا كـراوه، مهبهست يني كاتى رووداني كردار نييه. وهك له زماني ئاخاوتندا ههيه، ئهوهش نييه كه (ئهدۆنيس) لهبارهی (بهدر شاکر سهییاب) هوه ده لیّت: (شاعیرانی هاوچهرخی سهییاب له رابردوودا ده ژیان...، به لام سهپیاب له ئیستاوه سهیری ئایندهی ده کرد) (۱). ئه م جوّره کاته ده کری ناوی بنریّت پهیوهستبوونی شاعیر به کولتوور و روزشنبیری کون، یان نوی. ئهوهی له چهمکی (کاتی شیعر) لیّرهدا مەبەستە، ئەوكاتەپە خوينەرى دەق دەيخاتە يال دەقەكەرە، خوينەر كاتيك بـــ كــردەي خويندنـــەرەرە خەرىكە، بريار دەدات كاتى ئەو دەقە رابردووه، يان ئايندەيە، ئەمەش لە خويننەرىكەوە بۆ خوينەرىكى دیکه دهگوریت ((کاتیه هونراوهیه که دهخوینینه وه تیگهیشتنمان بوی له ریگای کاریگهرییه کانیدا دهبیّت له نیّو کاتدا)) (۲)، خویّنهری وا ههیه یادهوهرییهکانی بــق رابـردوو دهیبهنـهوه و چـیژی دهقهکـه لهویدا وهرده گریت، خوینهریش همیه خهیال بهرهو ئایندهی دهبات و کاتی دهقه که به داهاتوو دهزانیت. برپاردانی ژیرپی خوینه ر بهسه ر کاتی دهقه وه خالیکی زور گرینگه، چونکه (پهیوهندییه کی زور جیاواز له نيوان كاتى - من - و - كاتى دەوروبـەر - دا هەيـه.... لـه ژيانى ئاساييـشدا ئـهو جياوازييـه ههستی ییده کرینت، ههندیک جار مروّق ههست ده کات که کاتی – من – خیراتر دهروات لهچاو کاتی - دەوروبەر -، لـهو دۆخـهدا وادەزانێـت كـات خێـرا دەروات... ههنـدێك جـاريش پێـچهوانهكهي روودهدات)(۳)، ئەمە لەكاتىكدايە كاتى ئاسايى دەوروبەر ھەر ھەمان چىركە و سىمعاتە، بىەلام ۋىريىي مرزق لهو دۆخەدا به جیاوازی دەزانیت. کاتی – من – له دەقدا کاتی خوینهره، کاتیکه که شاعیر رايه له كاني تهنيوه و چنين و نه خشاندنه كهيشي بـ فرينه ر به جيهي شتووه، خوينه ريش بـ هـ في كاريگەرىيىمكانى يادەوەرى و خمەيالى داھىنەرانمەوە لىم رىسى دەقئاوىزانىدا نىگارەكسانى كسات دەنەخشىنىت.

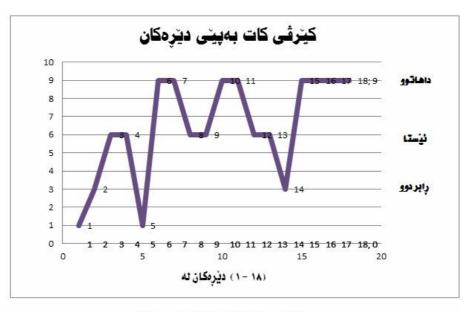
⁽۱) - أدونيس، زمن الشعر، ص: ۳۱۱

⁽۲) - ئازاد خدر، گۆۋارى نووسەرى نوي، ژمارە: ٤٣، لاپەرە: ۸۸.

⁽۳) - غاستون باشلار، جماليات المكان، ص: ١١٥ - ١١٥

ئهوهی ثهم دهقهی بهردهستمان جیاده کاتهوه ئهوهیه کاتی نیّو دهقه که کاتیّکی کراوهیه، چونکه دهقه که به رابردوو دهست پیّده کات و به داهاتوو کوّتایی دیّت، له نیّوان دهستپیّك و کوّتایی شدا کات به چهند دهم و ساتی جیاجیا دهرده کهویّت. وهك:

	كاتى رابردوو:
۲	به ناو تاریکایی کیو تیپهړی
١٤	له رِهنگاورِهنگی پهپووله بیزاره و ترسینك ماندووی كردووه
	كاتى ئيْستا:
٣	کێو بهرگریکهر و هێرش بهره
٤	جيهانيش ليّوي وشكه
٨	له هۆلی تاجداری گۆرانی و مۆسیقادا
٩	سهرم به سینگی درهختیکهوه کردووه
١٢	مندالنِّك له درهخته كهوه نزيك دهبيّتهوه
١٣	پەپوولەي بەسەر شانەوەيە
	كاتى داهاتوو:
٦	له خهو ههستي
٧	به ئارەزوويەكى زۆرەوە دەست بۆ كەمانچە دەبات
	تا خۆم حەزدەكەم لە خەو ھەلىممەستىننە ١٠
	ئەي كازيودى ناو باخچە فراوانەكان
	نازانیّت پهپووله بهسهرشانی دهمیّنیّتهوه ۱۵
١٦	یان به هۆی شانییهوه دهچنه ناو لك و پۆپی درهختهكهوه
14	ئەو كات دەبينت يارىيەكە دەست پى بكاتەوە
14	خەمىش لە كۆتايى گەردوون بخوات

هێڵکاری (۱-۲) کێرڤی کات به پێی دێرمکان

دیاریکراو نییه، همروهها سلۆپیّکی دیاریکراوی هموراز، یان نشیّویش نییه. وه ک شموه کات له رابردووهوه بر ثیّستا و بمرهو ثاینده به ریّکی بیروات، یان به پیّچهوانهوه، به للّکو کیرقه که شیّوه پهیژهیه کی بهرزو نزمی ناریّکه به هری ناریّکی دابه شبوونی ساته کان، رهوتی زهمه ن له م ده قه دا شهو ستایله باوهی نه ماوه که ساته کانی یه ک له دوای یه ک بن و خویّنه ر تیّیاندا وه ک سواری شهمه نده فه ریّک پشووبدات، به للّکو ساته کان پهرش و بلاون و خویّنه ر وه که که سیّک له سه ر پلیکانه یه کی ناریّک بیروات به رز و نزم ده بیّته وه.

ئهم یارییه وردهی دهقه که له گهلا کات نهوه پروون ده کاتهوه که دهقه که تهوهرهیه کی دیاریکراوی دهم و ساتی نییه، کاتی دهقه که له ساته باوه کان دامالرّاوه وه ک شهوه ی که شویّن له دهقه که دا له پرهههنده کانی دامالرّابوو. ثهم دامالیّنی کات و شویّنه ش بنیادیّکی (شویّنکات) ی ورد و کاریگهری ناو دهقه که یه که زمانه شیعرییه که ی ههنده ی دیکه له ههموو شهرکیّکی کوّمه لاّیه تی و گهیاندن دامالیّوه.

پێنجهم: دامالێيني دەق له بكەرێكى دياريكراو

خویّنهری نهم دهقه که ورد دهبینتهوه دهبینیّت دهقه که بکهریّکی دیاریکراوی وه ک تهوهرهی بابهت تیدا نییه، دهقی نهدهبیی نوی به گشتی یه کیّتی بابهتی ههیه و خودی شاعیر تهوهرهیه، یان تهوهرهیه کی دیاریکراو ههیه له شیّوهی چالیّکی ریّزمانی دهرده کهویّت که بهزوّری نهو چاله بکهره، بهلام لهم دهقه دا بههی ههمهرهنگی بابهته کانییهوه، ههمهرهنگی بکهری تیّدا دروست بووه، بهمهش له بکهریّکی دیاریکراو دامالرّاوه، بکهره جیاجیاکانیش نهمانهن:

١- كەسى سێيەمى تاك:

به دلیّکی پړ و ئاسوودهوه

به ناو تاریکایی کیو تیپهری ۲

لهم دوو دیږهی سهرهوه دا بکهر کهسی سینه می تاکه، شهم بکهره سهره تای پارچه شیعره که ده کاتهوه و دواتر ون دهبیت و له هیچ دیږیکی دیکه دا به ده رناکهویتهوه.

۲ - جيهان:

له خهو ههستي له خهو ههستي

به ئارەزوويەكى زۆرەوە دەست بۆكەمانچە دەبات ٧

٣- من:

سهرم به سینگی درهختینکهوه کردووه ۹

٤- كازيوهى ناو باخچه فراوانهكان

تا خوّم حەزدەكەم لە خەو ھەلاممەستىننە ١٠

ئەي كازيوەي ناو باخچە فراوانەكان

٥- مندان

مندالنيك له درهخته كهوه نزيك دهبيتهوه ۱۲

نازانیت پهپووله بهسهرشانی دهمینیتهوه ۱۵

ئەو كات دەبيت يارىيەكە دەست پى بكاتەوە ١٧

خەمىش لە كۆتايى گەردوون بخوات ١٨

٦- ترس:

له رهنگاورهنگی پهپووله بیزاره و ترسیک ماندووی کردووه ۱٤

٧- يەپوولە

نازانیت پهپووله بهسهرشانی دهمینیتهوه

یان به هوی شانییهوه دهچنه ناو لك و یویی درهخته کهوه

وهك لهخستنه رووی بكه ره كانه وه ده رده كه ویّت، ده قه كه (۷) بكه ری تیدایه و هه ریه كه یان یه كه جار به كارها تووه، ته نیا و شهی (جیهان) دووجار و و شهی (په پووله) دووجار و و شهی (مندال) چوارجار به كارها توون. نهم فره بكه رییه فره بابه تی له ناو ده قه دا دروست كردووه، كه به ده قیّكی كورت داده نریّت، به هه مان شیّوه نهم فره بكه رییه یارمه تی بنیادی دامالینی ده قه كه ده دات به وهی ده قه كه له ژیّر ده سه لاّتی یه ك بكه ری دیاریكراو كه ببیّته ته وه ره یابه ته كان، ده رده كات.

بەشى دووەم داماڭينى مرۆڭ ئە منداڭيىتى — خويندنەوەيەكى واتايى بۆ ھيماكانى نيو دەقەكە

وهك له بهشى يهكهمدا دەركهوت، زمانى شيعرى لـهم دەقـهدا پابهنـدى بنيادێـك بـووه، كـه كارلهسهر دامالێنى دەق دەكات له ههموو ئهو شتانهى، كه قسهكردنى ئاسايى پێى دەناسـرێتهوه، ئـهم دامالێينه له واتاى گشتى دەقهكهدا رەنگـى داوەتـهوه. دەقهكـه كۆمـهلێك بابـهتى خستووەتهروو كـه لهرووى پهيوەندى واتاييهوه له يهكترى دوورن، بهلام بنيادى دامالێن له نـاو دەقهكـهدا توانيويـهتى ئـهو رسته لهيهك دوورانه بهجۆرێك كۆ بكاتهوه كه له كۆى ههموويانهوه ريزبهندى قۆناغهكانى ژيريى مـرۆڤ بخاته روو له ساويلكهيهوه بۆ پێگهيشتن، وهك لهم خالانهى خوارەوه روون كراوەتهوه:

یه کهم: سروشتی ساویلکهیی و بی باکی لای مروّق:

دەقەكە بە ويناكردنى مرۆۋيكى ساويلكەو بى باك دەست پيدەكات، كە بەناو تاريكايى ژيانىدا تىدەپەرىت بىئەوەى ئامادەى ھەلگرتنى قورساييەكانى ژيان بىت. ئەمە لەگەلا ئەوەى لە كەسىيكەوە بى كەسىيكى دىكە جياوازە، بەلام بە گشتى دياردەيەكى مرۆۋىنىيە، چونكە ھەموو مرۆۋىنىك رىۆەيەكى ساويلكەيى تىدايە لەوكاتەى كەوا لەخۆبايى دەبىت و غايشى بىنىيازى دەكات، تا ئەو رادەيە لەخۆى دانىيايە كە پلان و بەكارھىنىنى ھۆكارەكانى سەركەوتن پشت گوئ دەخات. ھەنىدىك جار وا ھەست دەكات ئەزموونى رابردووى زۆرە و پشتيان پىدەبەستىت و ھەندى جاريش پشت بە بەخت و رىكەوت دەبەستىت، كە لە جەنجالى ژياندا سەركەوتنى بى بىننىم بەردەست. ئەم ساويلكەيى و بىنباكىيە لەدىردەكەن.

به دلیّکی پر و ئاسوودهوه ۲ به ناو تاریکایی کیّو تیّیهری ۲

به لأم ههر له ديٚپي سيٚيه مهوه دهقه كه مروّق لهوه ئاگادارده كاتهوه كه ژيان ئهم جوٚره بي باكييه له مروّق قبوول ناكات، چونكه مروّق له بنچينهوه به ريّسا و ياسا گهردوونييه كاني ژيانهوه پابهند كراوه.

دووهم: ئهوکهسهی پابهندی یاساکانی ژیان نهبیّت، ناتوانیّ بهسهر بهرزاییهکانیدا سهربکهویّت:

یاساکانی ژیان وه خودی ژیان کوّنن، له میّژووی مروّقایهتیدا هیچ پالهوانییهتیه کی پاستهقینه

و تهنانهت ئهفسانهییش بو کهسیّك تومار نه کراوه، که پیچهوانهی یاساکانی ژیان پهفتاری کردبیّت، به

پیچهوانه وه هموو کهلهپوووری مروّقایه تی باس له گرینگیی پهیوهست بوونی مروّق ده کهن به

یاساکانهوه. بو جهخت کردنه وه لهسهر شهو چهمکه، شهم ده قه دوو دهستهواژهی (بهرگریکهر،

هیرش بهر)ی به کارهیّناوه بو شهوی پروونی بکاته وه یاساکانی ژیان لهسهر ههموو مروّقیّن جیّبهجی

دهبیّت له ههر دوّخیّکدا بیّ، ههردوو وشه که له پروی شویّنه وه چهمکی بزاوتنی بهردهوام ده گهیهنن، له

پرووی واتایشه وه ناوی بکهن و جیّبهجیّکردنی پاسته وخوّده گهیهنن، بهرگریکهر پیْگانادات، که

سنووره کانی بهزیّندریّ، هیرشبهریش تولّه دهستینییّته وه له کهسانی سنوور بهزیّن. کهواته جهخت

کردنه وه زوّر به زهقی کراوه له هیری سیّیهمدا دیاره:

کیو بهرگریکهر و هیرش بهره ۳

لهدوای نهم دهربرینهوه بو زیاتر روون کردنهوه ی شهم راستییه، راستهوخو دوو خهسلهتی دیکه باس ده کات، یه کهمیان نهوهیه، که ژیان بو ههمووکهس وه ک یه ک به خشنده نییه. شیرینی به کهسانیک ده به خشیت و گهرووی کهسانیککیش تال ده کات، بو نهو مروقه ی بیباکه و یاساکانی پیسیل ده کات، سهرچاوه کانی به خشنده یی و میهره بانی ژیان و شکن، واته هیچ دلوپیک له به زهییان تیدا نییه، وه ک له دیری (٤) دا دیاره:

جيهانيش ليوى وشكه ٤

وهسفی دووهمیش نهوهیه که ژیان چاودیّرییه کی یه کجار وردی مروّق ده کات، گرته ی هه موو جمور وهسفی دووهمیش نهوهیه که ژیان چاودیّرییه کی یه کجار و ردییه شده نه مورقتی که هه والّده ره که ویژدانی مروّق خوّیه تی، نه و ویژدانه ی، که له سه ریاساکانی ژیان پروّگرام کراوه و رازینابیّت خاوه نه که ی له راستی لابدات و به رهمه کی بژیت. وه ک له دیّری پیننجه مدا ده رده که ویّت:

گوێی سووك و مهست به لهرینهوهی ئاواز

ئهم ژیانه گویّی له نالّـهی ئـهو کهسانه نییـه، کـه سـزایان دهدات، لهئاسـت هاوارهکانیـان وهك کهسیّکی مهست و خهوالنوو وایه، داد و فیغانهکانیان خهوی قوولّی ئهو تیّکنادات، ئهو به حـهزی خـوّی ههلّدهستی و بـه هـهموو ئارهزوویهکـهوه ژیّیـهکانیکانی دهژهنیّـت و ئـاواز دروسـت دهکـات، وهك لـه دیرهکانی (۲، ۷) دا دیاره:

له خهو ههستي له خهو المستي

به ئارەزوويەكى زۆرەوە دەست بۆ كەمانچە دەبات ٧

کهوایه نهمه ژیان و راستییه کهیهتی و نهمه هه لویستییهتی به رانبه ر به مروق، به لام مروق په ند وهرناگریت و به دره وام هه له کانی رابردووی دووباره ده کاتهوه، هه وگیز ناوریخی راسته قینه له سه ره نجامی پیشینانه کانی خوّی ناداته وه بونه وهی به یه کجاری کوتایی به مه مه رگه ساته به ینیت و دوخیّکی نویی هاوگونجاو ده ست پیبکات و خوّی و دهوروبه ری به شیوه یه کی هارمونی له گه لا ناوازه کانی ژیان ده ست پیبکاته وه. لیره دا واتای ده قه که ده گاته به رزترین خالی سه رکهوتن و له ویّدا که سی زیره ک و دانا هیچ بواریخی بو نامینیت وه جگه له وهی وه که سه یرکه ریکی یارییه کان سه یری هه لاسوکه و ته کانی مروق و ده ره نجامه کانیان بکات، که سی دانا زووتر زوّری نووسی، زوّری گوت، زوّری روونکرده وه، به لام مروق هه رگیز ناوری لی نه دایه وه.

سێيهم: شاعير وهك (دانا) يهكي سهيركهري ياري:

شاعیر له ناوه راستی نهم پارچه شیعره دا ده رده که و پت بونه وه می هه نویستی خوی روون بکاته وه نه و له که له که له که که سه ساولکانه نییه. که گانته به یاسا و ریساکانی ژیان بکات، به نکو شه و، شه و دانایه یه که سهیری مروّقه کان و سه ره نجامه کانیان ده کات به بینه وه ی بتوانیت هیچی لی بگوریت، چونکه یاساکانی ژیان رینگه به گورینی سه ره نجامه کان ناده ن. به هوی نهم داناییه وه حالی شه و حالی مروّقی پاساکانی ژیان رینگه به گورینی سه ره نجامه کان ناده ن. به هوی نه م داناییه وه میانی شه و حالی مروّقی چاره ره شامی نییه، نه و له هولی تاجداری گورانی و موسیقادا به ته واوی ناسووده پیه وه سه ری به سینگی دره ختی ژیان کردووه و تا خوی حه زنه کات کازیوه ی به ره به یان خه به ری ناکاته وه. و دک له دیره کانی دره ختی ژیان کردوده و داداره:

له هۆلنی تاجداری گۆرانی و مۆسیقادا ۸

سهرم به سینگی درهختینکهوه کردووه ۹

تا خوّم حەزدەكەم لە خەو ھەلىممەستىنە ١٠

شاعیر لیره دا دانایه که سهیری ته ماشای مروّفه کان ده کات چون هه له ده که و چون سزاکه ی ده چیژن، چون ره و پون سوره و سهره نجامی کوتایی ده یانبات، نه وان حه زبکه ن، یان نا. ههر ده روّن، ته نیا ده توانن وه ک شاعیر چونییه تی روّیشتنه که هه لبرویرن.

چوارهم: دەبى مروق رووبەرووى بەرپرسيارىتىيەكانى خۇى بېيتەوە:

دوای ئەوەی شاعیر چیرۆکی ژیانی گیرایەوە، به شینوەی گرتەپەکی سینەمایی نموونەی ژیانی مروّقیّك دەخاته بەرچاو، كه ههموو مروّقه كانى دىكەش هەمان كۆپى ئەو نموونەيەن و تیپدا شىكارى دۆخى دەروونى و ژيرىيى مرۆڭ دەكات، ئىنجا ئەو ئەنجامە روون دەكاتەوە كە ھەموو مرۆڭنىك لە ھەر ئاستیکی دانایی، یان ساویلکه پیدا بن، دهبی رووبه رووی خودی خوی بیته وه و به ریرسیتییه کانی خوی، له ژیان پشت گوی نه خات، ئه مه ش له به رئه و هه مه موو مرؤقه کان یه ك سه رچاو هیان هه یه و به ره و یه ك كۆتايى دەرۆن و كەسىش لەكەس داناتر نىيە، بەلكو ئەوە خودى مرۆفه بريار دەدات دانابىت، يان ساویلکه. کهوابی رویشتن له گهل کاروانی ژیان هه لبژاردنی تیدا نییه و به زوره، وه ک ئهوهی هاتنهاو خودی ژیانیش هه ڵبژاردنی تیدا نهبووه، تهنیا ئهوه بومروّق ههیه، که به ئازادی خوی چونییهتی رۆپشتنەكەي ھەلبرژىرىت، مرۆۋ لەر دۆخەدا وەك (سارتەر) دەلىت، بەزۆر ئەر ئازادىيەي بەسەردا سهينندراوه، ئەممە راستىيەكسىسى ئەنتۆلۆژى تالله، لەممەوه بەرپرسىنتى سەرھەللىدەدات، لىەم خالنهوه (تاكهكان له رادمي هه لكرتني بهريرسينتيدا جياوازن، ههروهها له ريكاكاني خودزينهوه له بەرپرسىتىشدا ھەرجياوازن. ھەندىك كەسىش بەرپرسىتىپەكانى خۆپان دەخەنـ سەرشانى كەسانى دیکه.....)(۱). بنهچهی خودزینهوه له بهرپرسیّتی له تـرس، لـه هـهلکّرتنی بهرپرسیّتییهوه سهرچاوه ده گریّت، ئه و ترسهی به یه کیّك له گری ده روونییه ئهنتولوژییه کانی مروّق ده ژمیردریّت. ئه و دره خته ی له دەقه که دا هاتووه و لانه ی به خته وه ری شاعیر و شوپنی خهوی شیرین و دلنارامییه تی، سه رچاوه ی دلهراوكي و ترسه بو مروّقیك، كه تازه یه كهمین ههنگاوه كانی له گهل ژیاندا دهنیت، ئه و منداله واته سهرهتای ئهزموونییهتی و پهیوولهیه کی بهسهر شانهوهیه واته کهمترین و سووکترین بهریرسیاریّتی له ئەستۆدايە، بەلام چونكە نازانينت ھەنگاوى دواى يەكەم ھەنگاو چىييە، تووشىي دالەراوكى و تىرس دەبنت، وەك لە دەقەكەدا ديارە:

⁽۱) - رولو ماى و إرفيم يالوم، مدخل إلى العلاج النفسى الوجودي، ص: ۹۷

مندالنیک له درهخته که وه نزیک دهبینته وه

په پووله ی به سهر شانه وه یه

له په نگاو په نگی په پووله بیزاره و ترسیک ماندووی کردووه

پینجه م: ترس له به رپرسیتی:

کاتیک که مروّق به زوّرلیّکراوی بهرهو درهختی ژیان ههنگاو دهنیّت، ههستی تـرس و دلّـه راوکیّ دایده گریّت، ترس له نادیاری و ناروونیی داهاتوو، ترس لهوهی ئایه ههتاههتایه ههر بهرپرسه؟ یان بـوّی ههیـه رزگاری ببیّـت ؟ ئـه و بهرپرسییّتییه هـه ر ئـه و برهیـه، یـان زیـاتر دهبیّـت؟ ئـه م پرسـیارانه و هاوشیّوه کانی، مروّق به خهرمانه یه کی ترس و دلّه راوکیّ داده پوّشن، ههرکاتیّك بیهویّت به تهنیا ههست لهخوی رابگریّت، ههموو ئهمانه به دهورییهوه کوّده بنهوه. و هك له دیّری (۱۵، ۱۹) دا دیاره:

نازانیّت پهپووله بهسهرشانی دهمیّنیّتهوه

۱۲

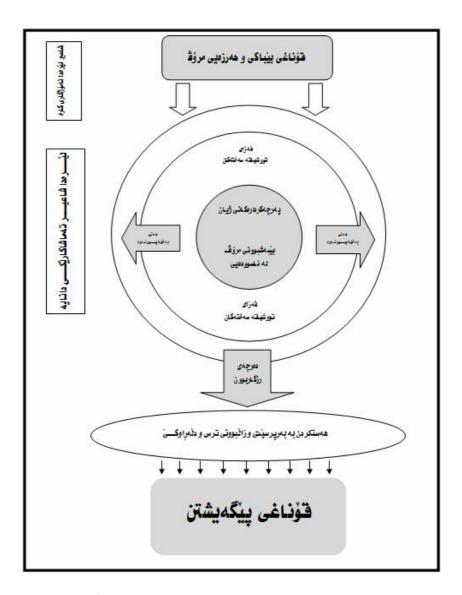
یان به هوٚی شانییهوه دهچنه ناو لك و پوٚپی درهخته کهوه
شهشهم: تیٚگهیشتن له راستییه کانی ژیان و ییٚگهیشتن:

سروشتی ژیان وانییه که کهسانی دانا نهمر بن و ساویلکه کانیش تیبچن. به لکو ههمووان ده ژیبن و ههمووانیش دهمرن، ئهمه هو کاری ئهوه به مروّق له سهره تاوه گرینگی به ئهر که کانی نادات. ههموو مروّقیک ده بی ژیان به ههموو ورده کارییه کانییه وه بچیژی. جا مروّق ههیه هو کاره کانی ژیبانی باش ئاماده ده کات، ههیشه به رهمه کی ده چیته ناو کاروان، به لاّم له کوتاییدا و کاتی باری بهرپرسیتیه کهی یه کجار گران ده بیت و باجی هه له کانی زوّر ده بن، ئهو کاته ههست به مانای بهرپرسیتی ده کات. ئهم ههستکردنه به گرانی بار و سه ختی باجی هه له کان، هه نگاونانه بهره و پینگهیشتن، والهمروّق ده کات خوّی کوبکاته وه و ئاماده کاری بکات، ئه گهر کاتیش دره نگی کردبیت.

شاعیر (که له ناوه راستی دهقه که وه - دیری ۸ - قسه که ره تا کوتایی) له کوتایی دهقه که یدا ئه و بیره ئه نتولوژییه ته واو ده چه سپینیت، که له سه ره تای دهقه که وه رینی بو خوش کردبوو، ده لینت:

ئه و کات دهبیّت یارییه که دهست پی بکاته وه ۱۷ خهمیش له کوّتایی گهردوون بخوات

مرزق دهبی دوای ههموو ههلهکانی سهرلهنوی یاری ژیان به شیّوه راستهکهی دهست پیّبکاتهوه، شیّوهراستهکهش نهوهیه رهچاوی سهرهنجام و کوّتایی بکات.

هێڵکاری (۲-۱) مروٚڤ له ههرزهبیرکردنهوهوه بهرهو پێگهیشتن

ئه نحام

- له كۆتايى ئەم ليكۆلينەوەيەدا دەگەينە ئەو ئەنجامانەي خوارەوە:
- ۱. دامالینی زمان له ئهرکه کومهلایه تیی و کوت و پیوه نده ریزمانییه کان، فره وات ایی و فره وینده یی میعری دروست ده کات و خولگهی بهرده وامیی وات بنیات ده نیت. به پینچه وانهی شهوه ی وا بزانین زمانی ده قه مرچه ند زمانی ئاسایی دووربکه ویته وه نه وه نده ناموده بیت.
- ۲. شاعیر له دروستکردنی بنیادی دامالین سهرکهوتووبووه، چونکه لهگهل ئهوهی هینمای جیاجیای زورو وینه ی تهواو ئهبستراکتی به کارهیناوه، کهچی کونتروّلی رایه لکردنی واتای لهدهست نهداوه.
- ۳. دەقەكە دەقىكى نوپىـ لـ دەروى فـ قرم و بابەتـ دوه، كەچـى زۆر پابەنـدى بنـ دەا رەوشـتىيە كلاسىكىيەكانە لە قبوولنهكردنى ھەرزەيى و بىناكىدا، ئەم گونجاندنەى نىوان بـ دھا كۆنـ دكان و فــ قرم و يابەتـى سەردەمە، لەخالە شاراوەكانى درەوشاوەبى دەقەكەبە.

سهرجاوهكان

يەكەم: كتيب

- ۱. ریزمانی ئاخاوتنی کوردی بهپیّی لیکوّلینهوهی لیّژنهی زمان و زانسته کانی له کوّری زانیاری کورد، دهزگای چاپ و بالاوکردنهوهی ئاراس، ۲۰۱۱، ههولیّر.
 - ٢. أدونيس، زمن الشعر، دار الساقى، ط٦، بيروت، ٢٠٠٥.
 - ٣. جان كوهين، بنية اللغة الشعرية، الطبعة الأولى، دار توبقال، الدار البيضاء، ١٩٨٦.
 - ٤. جوزيف ميشال شريم، دليل الدراسات الأسلوبية، الطبعة الثانية، بيروت، ١٩٧٨.
- ٥. رولو ماي و إرفيم يالوم، مدخل إلى العلاج النفسي الوجودي، ترجمة: عادل مصطفى (د.)،
 دار النهضة العربية، بيروت، ١٩٩٩.
 - ٦. صالح ولعة (أ. د)، المكان ودلالته، ط١، عالم الالكتب الحديث، اربد، ٢٠٠٩.
 - ٧. على الجارم ومصطفى امين، النحو الواضح، ج٢، دار المعارف بمصر، ؟، ١٩٦٦.
- ٨. غاستون باشلار، جدلية الزمن، ط ٤، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع، بيروت،
 ٢٠١٠.
 - ٩. غاستون باشلار، جماليات المكان،، ط٢، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، ١٩٨٤.

- ١٠. فتحية كحلوش، بلاغة المكان، مؤسسة الإنتشار العربي، ط١، بيروت، ٢٠٠٨.
- ١١. محمد الهادي الطرابلسي، مجوث في النص الأدبي، الدار العربية للكتاب، تونس، ١٩٨٨.

دووهم: ديوان

۱۲. سی سال شیعر، سهباح ره نجدهر، (دیوان) بهرگی دووهم، یه کیّتیی نووسهرانی کورد، چاپی یه کهم، چاپخانهی روّژهه لاّت، ههولیّر، ۲۰۱۲.

سێيەم: گۆڤار

۱۳. نووسهری نوی، ژماره ٤٣، تشرینی په کهمی ۲۰۰۸

ملخص البحث

إنّ لتجريد اللغة من وظائفها الإجتماعية لسحرا يتفتح به أبواب الإبداع المعنوي وتنويع المعاني. هذا التجريد يأتي نتيجة نسق دقيق من صياغة الجمل و ترتيب الألفاظ بحيث يصبح النص كائنا مزدوجا من حيث التكوين الدلالي، تارة يفلت من الأنظار وتارة يجدها القارئ دلالات واضحة وضوح الشمس بين يديه.

هذا النسق الدقيق للجمل والألفاظ ليس عشوائي الترتيب، بل هو نسيج منظم يكرر نفسه في كل مراحل تطور المعنى في القصيدة، وهذا يعني انه بنية لغوية خلاقة لسيميائيات دالة تأخذ بيد القارئ إلى دلالات أقرب من غيرها، من أغوار النص إلى أعماق معرفة القارئ وأحاسيسه الجمالية.

وظيفة هذا البحث إيجاد تلك البنية من جانب، وإيجاد تأثيره السيميائي من جانب آخر. وفي هذا الجال توصل إلى أن تجريد اللغة من الوظائف الإجتماعية، يؤدي بالفعل إلى التعدد المعنوي و يقرب القارئ إلى مفاهيم ودلالات منطقية إنطلاقا من النسق اللغوي للنص، وكذلك أن الرموز المستخدمة في الشعر كلما كانت مجردة من الواقع الإجتماعي للغة، تكون أوفر دلالة وأكثر تشعبا في الحقول السيميائية. ثم إن النص المدروس يعتبر من النصوص الحداثوية، وهو كذلك بالفعل، لكن فعّالية هذه البنية السيميائية جعلته منسمجة فيما بينها، أي بين شكل حداثي ومفاهيم إنسانية محسوبة على الكلاسيكية. وهذا ما جعل النص جذابا و أكثر لمعانا.

Research summary

Language denudation from its social functions has a wonder effect that can open the moral ingenuity and meanings variegation's doors.

This denudation comes as a result of an accurate arrangement of sentences wording and vocalizations arranging that make the text being paired in terms of the semantic formation, sometimes disappeared and other times the reader find it clear evidences as sun clarity between his hands.

This accurate arrangement of sentences and pronounces is not a randomly arrangement, but it's a regular texture that repeat itself in all the stages of the meanings developments in the verse, and this means that it's an inventor linguistic formation of the Codes that show the reader evidences closer than others, from the text's valleys to the deepness of the reader's knowledge and his aesthetic feelings.

This research's function is finding this formation in aside and its effect in other side. And in this domain it reached to that the language denudation from its social functions, indeed leads to meanings multiplicity and make the reader being closer to concepts and logical evidences starting from the linguistic arrangement of the text, and whenever the symbols that are used in the poetry were dismantled from the social case of the language, will be more significance and more divergence in the semantic fields. Then the studied text is regarded from the new texts, and indeed it is, but the effectiveness of this semiotic formation make it compatible with itself, i.e. between new for and human concepts favorite on classics. That make the text attractive and more glitter.